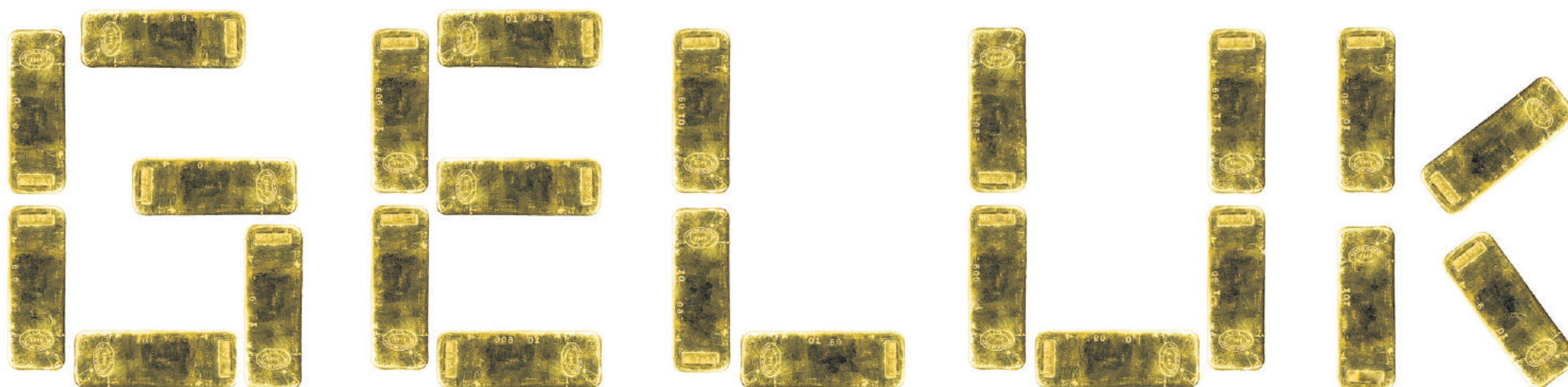

De schrijver en filosoof Alain de Botton hield vrijdag de 27ste Van der Leeuw-lezing, georganiseerd door onder meer de Rijksuniversiteit Groningen en *de Volkskrant*. De ingekorte versie van zijn lezing over bedrijfsleven en filosofie.

Door **Alain de Botton** Illustratie **Mike Ottink**

of wat er nog van over is

Er zijn weinig woorden die elkaar zo weinig te zeggen lijken te hebben als bedrijfsleven en filosofie. Het ene lijkt het toonbeeld van nuchter pragmatisme, het andere de vlager voor alles wat in menselijke aangelegenheden onrealistisch, onwezenlijk en onbelangrijk is.

Ik voel deze strijdigheid ten diepste. En ik betreur haar, want een aantal mensen dat ik op deze wereld het meest bewonder, houdt zich ofwel met de filosofie ofwel met het bedrijfsleven bezig – en beide kampen zijn er heilig van overtuigd dat ze elkaar niets te zeggen hebben. Ik droom van een wereld waarin ze een dialoog aangaan en inzien hoeveel ze van het andere kamp kunnen opsteken. Van Plato is de befaamde uitspraak dat de wereld alleen beter zou worden als filosofen koning of koningen filosoof zouden worden. Vervang koningen door ondernemers en u hebt mijn mening over dit onderwerp.

Een kennismaking tussen filosofie en bedrijfsleven betekent dat wezenlijke vragen worden gesteld over de richting van onze samenleving en – heel direct – over de rol van het geld daarin.

Als we bedenken wat we tegenwoordig onder een succesvol mens verstaan, kunnen we ons moeilijk voorstellen dat de verwerving van geld in dat beeld geen hoofdrol zou spelen. Tot de categorie succesvolle mensen behoren mannen en vrouwen, ongeacht hun ras, die dankzij hun eigen activiteiten (en niet door te erven) geld hebben weten te vergaren in een van de talloze takken van de commerciële wereld (waaronder ook sport, kunst en wetenschappelijk onderzoek). Omdat we er in de praktijk van uitgaan dat een samenleving een meritocratie is, worden geldelijke verworvenheden als 'verdiend' opgevat. Het vermogen rijkdom te vergaren wordt gewaardeerd, omdat het op de aanwezigheid duidt van ten minste vier hoofddeugden: creativiteit, moed, intelligentie en volharding. De aanwezigheid van andere deugden – zoals bescheidenheid of godsvrucht – kan zelden boeien. Anders dan in vroegere samenlevingen worden verworvenheden niet toegeschreven aan 'geluk', 'voorzienigheid' of 'God' – een teken van het geloof dat de moderne seculiere samenleving in de individuele wilskracht heeft. Ook financiële mislukkingen worden daarmee als verdiend beschouwd en aan werkloosheid kleefte iets van de schande die fysieke lafheid heeft in krijgsvrijheid. Geld krijgt een ethische kwaliteit toebedeeld. De aanwezigheid tekent de

deugdzaamheid van de eigenaar en hetzelfde geldt voor de materiële goederen die voor geld te koop zijn. Een welvarende leefwijze is een teken van waardigheid, terwijl het bezit van een oude auto of een haveloos huis op morele tekortkomingen kan duiden. Welstand geeft een hoge status, maar wordt ook aangeprezen om zijn vermogen geluk te brengen en zijn vermogen toegang te bieden tot een reeks telkens andere consumptiegoederen – waarvan de afwezigheid ons met medelijden en verwondering kan vervullen als we bij het beperkte leven van vroegere generaties stilstaan.

Hoe natuurlijk een dergelijk beeld ook mag lijken, het is uiteraard – zo houdt een filosofisch perspectief ons voor – niet meer dan mensenwerk; een jonge ontwikkeling die teruggaat tot halverwege de achttiende eeuw, voortgekomen uit een veelheid van aanwijsbare factoren. Bovendien, zou het filosofisch perspectief hier nog aan toevoegen, is het ideaal nu eens onnozel, dan weer oneerlijk en misschien niet geheel onveranderbaar.

Geen enkel aspect van het moderne ideaal is zo kritisch gezien als het verband dat wordt gelegd tussen rijkdom en deugd – en tussen armoede en morele bedenkelijkheid. In *The Theory of the Leisure Class* (1899) beschreef Thorstein Veblen hoe aan het begin van de 19de eeuw het geld als hoofdcriterium was opgekomen in het oordeel dat commerciële maatschappijen zich over hun leden vormden: 'Rijkdom is inmiddels de gebruikelijke grond voor achtung. Het bezit ervan is noodzakelijk om een enigszins eervolle positie in de gemeenschap te bekleden. Leden van de gemeenschap die niet voldoen aan een vrij hoog welstandsspeel zullen dalen in de achtung van hun medemensen en zullen dus ook in hun eigen achtung dalen.'

In een commerciële samenleving zou het, suggereerde Veblen, vrijwel onmogelijk zijn om vast te houden aan de gedachte dat iemand deugdzaam en toch arm kon zijn. Ook de meest onmaterialistische ingestelde mens zou zich verplicht voelen rijkdom te vergaren en om aan smaad te ontkomen het bezit ervan te demonstreren, en zich ongerust en schuldig voelen als hij dit verzuimde.

Juist deze gedachte dat 'fatsoen' aan welstand dient te worden gekoppeld – en dus 'onfatsoen' aan armoede – vormt de kern van een sceptische reeks bezwaren tegen het hedendaagse idee van succes. Waarom zou een verzuim om geld te verdienen per se duiden op een mislukte mens en niet op een fiasco in een bepaald deel van een veel groter, veelzijdiger

project om een goed leven te leiden? Waarom zouden rijkdom en armoede als de twee belangrijkste richtsnoeren voor iemands moraal worden gezien?

Het moderne ideaal van een geslaagd leven veronderstelt dus niet alleen een verband tussen geld verdienen en goed zijn, maar legt daarnaast nog een verband: tussen geld verdienen en gelukkig zijn.

Deze gedachte berust op haar beurt weer op drie veronderstellingen. Ten eerste dat het niet buitensporig moeilijk is om vast te stellen waardoor we gelukkig zullen worden. Zo als ons lichaam meestal weet wat het nodig heeft om gezond te zijn en ons daarom naar gerookte vis trekt als het een natuurtrek heeft of naar perziken als de bloedsuikerspiegel te laag is, zo mogen we volgens de theorie ook van onze geest verwachten dat hij beseft waarnaar we moeten streven om tot bloei te komen; en zo zal hij ons ook van nature tot bepaalde carrières en projecten drijven. Ten tweede dat de enorme scala van beroepsmogelijkheden en consumptiegoederen die in de moderne beschaving voorhanden is niet een opgesmukt en enerverend vertoon is dat leidt tot opgeklopte wensen die weinig met onze welvaart hebben uit te staan, maar dat deze juist in staat is in een aantal van onze belangrijkste behoeften te voorzien. En ten derde dat hoe meer geld we ter beschikking hebben, hoe meer producten en diensten we ons kunnen veroorloven en hoe groter onze kansen op geluk dus zullen zijn.

Voor wie dit mocht opvatten als een onzinnig romantisch verhaal dat is af te doen als de fantasie van een pastorale schrijver die onredelijk vertoond was over de moderniteit, is het de moeite waard om hieraan toe te voegen dat de 18de eeuw ten dele juist naar het beoogen van Rousseau luisterde omdat ze een schril voorbeeld van de klaarlijkkelijke waarheid had in de vorm van het lot van de inheemse indianenvolken van Noord-Amerika.

In verslagen van de indianensamenleving

uit de 16de eeuw was ze omschreven als materieel eenvoudig, maar psychologisch bevredigend: de gemeenschappen waren klein, hecht, egalitair, godsdienstig, speels en krijgshaftig. In financiële zin liepen de indianen beslist achter. Ze leefden op vruchten en dieren uit het wild, ze sloepen in tenten, ze hadden weinig bezittingen. Elk jaar droegen ze dezelfde pelzen en schoenen. Zelfs een opperhoofd bezat soms niet meer dan een speer en een paar potten. Maar de mate van tevredenheid te midden van de eenvoud gold als indrukwekkend.

Binnen enkele decennia na de komst van de eerste Europeanen beleefde het statusstelsel van de indianenmaatschappij evenwel een revolutie, doordat het in aanrakning kwam met de techniek en luxe van de Europese industrie. Wat telde was niet meer iemands wijsheid of inzicht in de grillen der natuur, maar zijn bezit van wapens, juwelen en alcohol. Indianen verlangden nu naar zilveren oorbellen, armbanden van koper en messing, tinnen ringen, halskettingen van Venetiaans glas, ijsbeitels, vuurwapens, ketels, kralen, schoffels en spiegels. De voorstanders van een commerciële maatschappij hebben sympathisanten met de indianen – en ieder ander die mocht klagen over de verderfelijke gevolgen van een moderne economie – altijd één antwoord gegeven: dat niemand de indianen dwong om halskettingen van Venetiaans glas, ijsbeitels, vuurwapens, ketels, kralen, schoffels en spiegels te kopen. Niemand belette hen om in tenten te wonen of bewoog hen houten huizen met veranda's en wijnkelders te willen bezitten. De indianen lieten uit eigen beweging een sober, eenvoudig leven achter zich – en misschien was dat wel een teken dat dit leven toch niet zo prettig was als het wordt voorgesteld.

Daarver is te vergelijken met dat van hedendaagse reclamebureaus en krantenredacties die stellen dat zij niet verantwoordelijk zijn voor de aanwakking van misplaatste beoemenis met het leven van beroemdheden, veranderingen in de mode of het bezit van nieuwe producten. Bepaalde mediakanalen

verstrekken gewoon informatie over deze onderwerpen aan iedereen die mogelijk belangstelling heeft – terwijl veel meer mensen, zo luidt de suggestie, juist spontaan zullen kiezen om de armen te helpen, te mediteren, Edward Gibbons *Decline and Fall* te lezen of zich te bezinnen op de korte tijd die nog rest voordat ze zelf uitsterven.

De kern van het filosofische verwijt aan het moderne commerciële ideaal is dat het zich schuldig maakt aan een reusachtige verdraaiing van prioriteiten en een proces van materiële accumulatie tot hoogste goed verheft, terwijl dit maar een van de vele factoren zou moeten zijn die de richting van ons leven bepalen, als onderdeel van een authentieker, breder gedefinieerde opvatting van onszelf.

Verbolgen over deze verdraaiing van prioriteiten verweet John Ruskin de 19de-eeuwse Britten (in de Verenigde Staten was hij nooit geweest) dat ze de grootste geldwolven uit de wereldgeschiedenis waren. Altijd loerde hun zorg, schreef hij, over wie wat waarvandaan had ('De heersende godin is al met al misschien het beste te omschrijven als de *Godin van de Welstand*'). Ze schaamden zich voor hun gebrek aan rijkdom en waren jaloers op de rijkdom van anderen.

Maar Ruskin deed een bekentenis. Anders dan verwacht, was ook hij van rijkdom bezeten. De gedachte rijk te worden, spookte hem van ontbijt tot avondeten door het hoofd, erkende hij. Maar hij speelde alleen sarcastisch met een dubbelzinnigheid in het woord 'rijkdom' om krachtiger te beklemtonen hoe ver zijn landgenoten zijns inziens van het rechte pad waren afgedwaald.

In onze maatschappijen zal altijd geld of een statusstelsel bestaan. Hoe onplezierig ook de onrust mag zijn die hieruit voortvloeit, we kunnen ons moeilijk een goed leven indenken dat het geheel zonder stelt, want de angst dat we kunnen mislukken en ons in andermans ogen te schande maken is niet meer dan een logisch gevolg van onze ambities, een voorkeur voor de ene reeks uitkomsten boven de andere en eerbied voor personen naast onszelf.

Maar onze behoefte aan succes mag dan vaststaan, we behouden wel de keuze waar we deze behoefte vervullen, het staat ons vrij om te waarborgen dat onze zorgen over oneer en armoede voornamelijk verbonden zijn met een publiek waarvan wij de oordeelvorming...

zowel begrijpen als eerbiedigen. De filosofie streeft niet naar afschaffing van hiërarchie; ze probeert nieuwe vormen van hiërarchie te vestigen op grond van waardenstelsels die niet worden erkend door en zich afzetten tegen die van de huidige meerderheid. Met behoud van een stevige greep op het onderscheid tussen succes en mislukking, goed en slecht, beschaamd en eervol, probeert ze ons tot een ander besef te brengen van dat wat met recht onder deze gewichtige hoofdjes mag worden ondergebracht.

Daarbij is het nuttig om legitimiteit te verlenen aan hen die in elke generatie niet in staat of bereid zullen zijn zich plichtsgetrouw te schikken in de heersende opvattingen van succes, maar die het misschiet toch verdienen anders dan onder het lompe etiket idealist of dromer te worden gerangschikt. De filosofie kan ons een reeks overtuigende en troostende verzekeringen geven dat er meer dan één manier is om te slagen in het leven.

Vertaling: Rien Verhoef